

ВСЕСВІТ'19

журнал
іноземної
літератури

1-2
(1081-1082)

ВИХОДИТЬ
3 СІЧНЯ 1925 р.

VSESVIT-REVIEW OF WORLD LITERATURE

НЕЗАЛЕЖНИЙ ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ.
ВИДАЄ ТОВ «ЖУРНАЛ «ВСЕСВІТ» У КИЄВІ

Ел. пошта: vsesvit.vsesvit@gmail.com
vsesvit.journal@gmail.com

www.vsesvit-journal.com

ЗМІСТ

Нота Бене

Бідолашний Йорик, Гамлет і плоскоземельці 4

Поезія

Олег ГОНЧАРЕНКО. Святого Євангелія читання 9

Проза. Драма

Вступне слово Надзвичайного і Повноважного Посла Киргизької Республіки
в Україні Жусупбека Шаріпова до читачів журналу «Всесвіт» 31

Чингіз АЙТМАТОВ (Киргизстан). Солдатеня. Оповідання 33

Бахіана. Оповідання 37

На річці Байдамтал. Оповідання 47

Плач перелітного птаха. Притча 63

Чингіз АЙТМАТОВ (Киргизстан). Тавро Кассандри. Уривок із роману 72

ПЛАЧ ПЕРЕЛІТНОГО ПТАХА

(Притча)

*З російської переклав
Володимир НАРОЗЯ*

...Гончі собаки чомусь полюбляють, коли з аїлу виїжджають юрбою верхівці в дорогу. В отій гомінкій метушні виїзду доконечно прив'яжуться, і потім жени їх назад, погрожуй і лякай скільки завгодно – все одно не відстануть, уперто боятимуться остронь. Дивні вони тварини – їм би тільки в поле, на простір, та щоб якомога галасливіше було, та й людей побільше, так і чекають – тому вони, напевно, і гончаки...

Елеману довелося бігти за своєю собакою до самісінького озера. Поки він допомагав брату Турману заарканити дворічного бичка, якого той відводив разом з жінками і аксакалами, що вирушали на похорони, під ніж – на заріз на поминах, гончий пес Учар встиг причепитися до натовпу і вже налагодився на серйозний манір – нишпорив, принохувався, стрибав довкола по кущах, подеколи скавулів, підганяючи людей рухатися швидше. Скільки не кликав, скільки не приманював його до себе Елеман – та все даремно. Невтямки було нерозсудливому псові, що це не вихід на полювання, а скорботна, траурна процесія, що вирушає в інший аїл через наглу смерть сестри Алмаш – сімнадцятирічної дівчини; що серед верхових, які сиділи на кобилах і волах, не було жодного молодого джигіта на скількимога баскому коні. Звідки було знати собаці, що всі чоловіки, всі кращі коні, всі киргизи Приїссиккулля, здатні носити зброю, перебували в той день далеко за горами; звідсіль у триденному переході, в Талчуйській долині, щоб зійтися там у битві з полчищами наступаючих джунгарів. Йшов вже п'ятий день, і жодних вістей не приходило з Талчуо. Дурний, дурний пес – кому ще в таку хвилину могла прийти в голову думка про полювання, коли невідомо, як могла вирішитися доля всього народу.

Та, власне, яке ж то діло має бути собаці до людських печалей, яке їй діло до війни, до розлук, до смертей і тривог і взагалі до людських турбот, окрім полювання на звірів – на лисиць та на зайців, коли люди на конях самі стають такими ж лютими, невтомними переслідувачами, як і собаки...

Повискуючи від нетерпіння, то забігаючи вперед і при цьому коротко цвяккуючи і благаючи людей усім своїм видом, очима і стрибками поквапитися, йти за ним, то даючи круга навколо натовпу, пес Учар не давався в руки Елеману. Страх як хотілося чорному гончому псові, щоб коні рвонули вслід за ним учвал, щоб люди загигикали, підвівшись на стременах, щоб закипіло життя на бігу, в голосах, у пружинистому, свистючому зустрічному вітру. Він все звав їх...

А ні! Ці люди, діди і баби, мовчазні і пригнічені, оточуючи з почуття родинного обов'язку вбиту горем сенірбаєвську невістку Алмаш, не помічали Учара, чорного гончого пса. Їм було не до нього. У такий тривожний, в такий небезпечний час вони, скріпивши серце, вирушали на похорони не стільки заради самої Алмаш – хто вона, молода, келін¹, лише півроку як увійшла в сім'ю Сенірбая, – скільки з поваги до чоловіка її – Койчумана, що перебував у цей час на Талчуйській битві, і, головне, заради самого Сенірбая, великого майстра-юртівника, що був гордістю невеликого і бідного роду Бозоїв. Старий Сенірбай третю добу лежав у своїй теслярській юрті, після того, як настиг його серцевий напад, а він давно вже мучився серцем, і коли прийшла звістка від сватів, що

¹ Келін – невістка, у буквальному розумінні «приймона».

серед білого дня впала і випустила дух єдиноутробна сестричка їхньої невістки сімнадцятирічна Уулкан, Сенірбай-юртівник зібрався було негайно відправитися на похорони, як велів обов'язок і звичай між сватами, і вже надів шубу, на подвір'ї вже стояв осідланий кінь, а сини-підлітки Турман і Елеман взяли його під руки, щоб посадити в сідло, як він, переступивши поріг юрти, схопився за серце і вже не зміг відіти ногу в стремено. Застогнав, вчепившись коневі у гриву, запаморочилася голова, ледве встояв на ногах.

І тут, як це часто бувало і раніше, ініціативу в свої руки взяла сама Кертолго-заїп¹. Вона вміла, коли це було необхідно, діяти рішуче. Разом з синами Кертолго-заїп внесла чоловіка в його теслярську юрту, роздягла, швидко поклала в ліжко і сказала Сенірбаю-юртівнику:

– Уста², бог пробачить тобі, коли ти не в змозі відправитися на похорони до сватів. Залиш це мені. Після тебе я глава цієї сім'ї, і з роками мені бути старшою матір'ю нашого роду Бозой. Свати не образяться, якщо я сама поведу бозоїв на плач. Та і чи до образ тепер, коли одному богу відомо, що там, у Талчуї, як там наші сини: або переможуть, або покладуть голови. І поки аніяких вістей, сам бачиш, усі в страху. Ти молися за здоров'я своє, ти думай про тих, хто там, на бойовищі! Побережи себе, ти поважна людина серед бозоїв, а для мене ти, батько моїх дітей, – найвеличніша людина. Дозволь мені самій відбути службу цю гірку. А ти не рухайся, леж. Елеман залишиться з тобою, а всі ми відправимося...

Ось такою була розмова, на що зблідлий, з холодним випаром на лобі Сенірбай-юртівник сказав неголосно з подушки:

– Правду кажеш, дружино. Якщо не я, то ти поїдь. Збери усіх родичів-бозоїв, щоб не самотньою постала Алмаш наша перед своїми. Розпочніть плач здалеку, щоб чутно було ген-ген навкруги, що то плачуть бозої всім родом, розпочніть плач гучний, щоб скрасити голосами відсутність зятя їхнього Койчумана і свата їхнього – мене хворого. Нехай буде сказано цим: як би війна не підступила, а хоронити і оплакувати усопших не забудемо, допоки ми всі люди...

Ось так від'їжджали на похорони жінки з дітьми, діди і баби невеликого роду Бозой: у страху за наслідок битви з джунгарськими ойратами, не було в ті дні людини, яка і вголос, і в думках не гадала би: а що там, як там у Талчуйській долині? Чому немає жодних вістей? Чому ніхто нічого не знає? Від'їжджали, лишень підкоряючись звичаю збереження честі роду. Від'їжджали похмурі, у великій тривозі.

Елеману довелося вдосталь пролити поту, перш ніж він зумів наздогнати і накинути на шию Учара свій поясний ремінь, а то той і далі подався би разом з натовпом. Але і на ременю Учар виривався, хотів вислизнути. Проте ніяк не можна було цього разу відпускати його у відлучку – в чужому аїлі гончого пса погризли б зграї тамтешніх собак. Це вже точно. Тримавши Учара на ременю, Елеман зупинився, не знаючи, як діяти в такому випадку – що сказати тим, що зібралися на похорони: адже ж не побажаєш їм щасливої дороги. Він стояв розгубленим, коли ненька, притримуючи повід, обернулася в сідлі.

– Ну, ти йди додому скоріше, не стій тут, – сказала вона, хмуричись. – Та приглядай за батьком, чуєш? Не відходь ні на крок, чуєш?

Мовчки погоджуючись, Елеман кивав головою. Так, звичайно, він усе зробить, як вона веліла. Дивлячись на матір, дивлячись на її старіюче, в коричневих зморшках, дуже зосереджене обличчя – такою заклопотаною він ще ніколи її не бачив, – Елеман слухав її настанови і подумки звертався до неї: «Ти їдь, якщо вже так сталося. Не турбуйся за нас – адже я не маленький вже. Все зроблю, від батька ні на крок не відлучуся. Тільки б Койчуман наш повернувся на стремені, а не перекинутим через сідло. І щоб усі джигіти

¹ Заїп – дружина, жінка.

² Уста – майстер.

повернулися, сидячи в сідлах, а не в'юком. А за нас із батьком не турбуйся. Все зроблю, матінко, як велиш...».

Тільки-но близько притримала поводи Кертолго-заїп, і тієї ж миті, дивлячись на молодшого сина, на останню дитину свою, що залишалася на стежці поряд з чорною гончою собакою, вона раптом відчула гостру несамоовиту біль, наче хто різонував по серцю: що буде з ним, адже він ще хлопчєня, як там старший – Койчуман, чи живий чи може поколото його ойратськими піками, що чекає на них завтра, що буде зі всіма ними, що буде з народом?

І щоб не виказати цих страшних думок, вона пробурмотіла:

– Біжи, синку, в аїл, доручаю тебе і батька твого богові Тенгиру. – І, від'їжджаючи, знову зупинилася: – Як прийдеш додому, зготуй батьку відвар з тієї самої трави...

– Добре, як прийду, так і зроблю, – завірив її Елеман. Але мати почала детально пояснювати, як приготувати зілля, як обпекти ту траву окропом, та щоб окріп був крутий, як затим заварити траву, як потім, трохи остудивши відвар, напоїти ним батька і щоб пив він до поту, опісля як пропариться у грудях, і полегша...

– Ти чуєш мене, ти зрозумів? – допитувалася у сина Кертолго-заїп.

Переконавшись, що все втлумачено, вона пустила коня вслід за супутниками, що потихеньку віддалялися вздовж берега. Та, озирнувшись на всі боки, знову зупинилася, зіслзла із сідла:

– Елемане, йди-но сюди, – покликала вона сина. – Потримай поводи, я хочу помолитися Озеру. Ходімо.

З цими словами вона повернулася обличчям до озера і не поспішаючи, урочисто попрямувала ближче до води. Вона йшла через чистий, червонуватий прибережний пісок, намитий хвилями-перехлюпами під час великих вітрів. У величезному, білому, як сніг, тюрбані на голові, намотаному туго і щільно і який повністю виокремлював обличчя білими складками підборідника, вона виглядала принадною, хоча і помітно постарілою, хоча і випиналося на скронях під тюрбаном сиве волосся. Тілом вона була ще пружною і навіть стрункою, міцною – адже вдома до появи невістки Алмаш з усім господарством управлялася одна, а мужчин у неї було четверо – троє синів і чоловік, відомо, яка від них користь у домашній повсякденній колотнечі.

Ступаючи по піску, зосереджена і відчужена від звичних турбот і звичних думок, вона йшла до озера, натхненна, схвильована, дивлячись на блакитне, хистке плесо води і на те, як здіймалися у бузковій далечині на тій, на далекій, примарній стороні примарні вершини снігового хребта, на примарні хмари над ними. Це був той просторовий світ, досяжний погляду і розумінню, в якому жила людина і від якого вона залежала, це був світ могутній і вседайний, як бог, як земне втілення самого бога.

Кертолго-заїп зупинилася на вервечці дрібного зернистого галечнику, майже біля самої смуги, що хлюпала пінистим прибоєм. Сюди ж прийшов разом з нею і Елеман, ведучи на поводі коня, а в іншій руці – собаку на ремені. Кертолго-заїп приклєкла на коліна, за нею назирцем і син, і мати почала молитися, не голосно і не тихо, вполовину голосу:

– О Іссик-Кулю, ти око землі, ти завжди дивишся в небо. Звертаюся до тебе – вічний, незамерзаючий Іссик-Кулю, щоб стало відомим благання моє богові неба – вершителяві долі – Тенгиру, коли він погляне зверху у твої глибини.

О Тенгире, в годину грізну і небезпечну дай нам сили встояти перед ворогом ойратським. Збережи наш шестиколінний киргизський народ, що живе у горах твоїх дарами твоїми – випасаючи худобу на луках і травах. Не дай потоптати огнища наші копитами ойратських коней. Будь справедливим – не відмов нам у перемозі в битві відкритій. Але що там, за тими ген горами, в Талчуйській долині? Що там сталося? Ні вістей, ні гонців з поля битви – вигляділи всі очі, серця завмерли у тривозі. Що там? Що

чекає нас завтра? Збережи, збережи ж, Тенгире, тих, що пішли на бій. Дай побачити їх у сідлах і не дай нам зустріти тіла їх, нав'ючені на верблюдів.

Почуй молитву мою, Тенгире, я мати трьох синів...

Елеман, приклякнувши на коліна, стояв поміж гончим псом Учаром і рудою гривастою кобилою та тримав їхні поводи в руках. Він дивився на темну хребтину озера – на кривизну великої води, яка, як жива спина, дихає-колихається, опадаючи і піднімаючись. Озеро в ту годину було спокійним, лише прикрите зверху дрібними дзеркальними брижами. Під кінець довготривалої зими, на початку весни береги Іссик-Кулю стояли голо-пустинно – тугаї¹ без листя, трави пожовклі і сухі, не видно ані диму від аїлів, ані стрімких вершників, ані каравану кочовищ, ані отар на пасовищах.

Та зате перелітні птахи, що відзимували на Іссик-Кулі, вчувши весну, вчувши близький відліт у нові краї, вже крутилися над озером великими роями, а ті, що збилися у зграї, вже намахували крило у швидкому, навскісному польоті уздовж підніжжя гір. І всюди, у сяючому весняному повітрі, далеко-далеко розносилися їх збунтовані кличі-клекоті і голоси.

Ось зовсім близько, майже поруч, прогудів у стрімкому леті косяк сірих, червонолапих гусей. З очманіло-гомінким криком, гелгочучи на всі легені, вони промчали над головою так низько, що чутно було, як від помахів свистіли їх крила. Око хлопчика розрізнило над озером ще декілька зграй перелітного птаха. Були те чи гуси, чи качки, чи лебеді, чи ж довгоногі рожеві фламінго, він не зміг би відповісти. Далеко і високо роїлися ті птахи. Тільки гомін доносився то ясніше, то невиразно. «Видно, полетять не сьогодні-завтра», – вирішив він.

А мати все ще молилася, гаряче і пристрасно, викладаючи богові неба – Тенгиру все, що поназбирувалося у душі. Просила вона, щоб доля змилювалася над її чоловіком – великим майстром Сенірбаєм-юртівником, над яким грудна хвороба збирає вже темні хмари – сьогодні не зміг навіть сісти на коня:

– Збережи, Тенгире, батька нашого, майстра на всі руки. Адже немає у наших краях жодного диму, який би не виходив через маківку юрти, не змайстрованої його руками. Скільки жител поставив він на віку своєму! Усім потрібен дах – і молодим і в літах, і багатому і бідному, і вівчарю і дояру кобилиць.

І ще просила вона, щоб судилося їй бавити онуків, і ще, і ще благала вона... Хіба мало печалей у людини...

А велике синє озеро, що дивилося оком у небо серед скелястих сніжних гір, перекочувало води в похмурих глибинах і бугрилося плоттю живою – пружинистими м'язами великих, повільних хвиль, народжуваних і вмираючих даремно. Озеро так начебто потягувалося, збиралося з духом, щоб розродитися вночі бурею. А покіль над чистим озером, над його чистим простором, залитим весняним сонцем, все так само високо в небі роїлися, все так само кричали на всі голоси перелітні птахи, охоплені передчуттям підготовки і близького початку нових мандрів по світу.

А ненька все молилася ревно і затято:

– Заклинаю білим молоком своїм материнським, почуй, Тенгире, почуй мої слова! Ми прийшли сюди, до ока твого на землі – до священного Іссик-Кулю, щоб до тебе звернутися, великий вершитель доль – небесний Тенгире. Ось я, а ось поруч син мій Елеман – моя остання дитина, більше вже мені не зачати і не народити мені більше ні хорошої, ні поганої людини, а прошу тільки, дай моїй останній дитині дар батьківський – майстерність Сенірбая, він і сам вже до ремесла його тягнеться... А ще хоче він, остання дитина моя Елеман, хоче бути оповідачем «Манаса», як брат його Койчуман. Не відмов і у цьому, а передусім і насамперед дай йому силу Слова віддавнього, щоб те Слово у душі приросло, як дерево коренями, щоби зберіг він Слово, щоби йшло воно від пращурів до спадкоємців, для дітей і онуків своїх, дай йому силу і дух могутній, щоб пам'ять умістила в собі Слово попередників із тих пір, відколи киргизами стали вони...

¹ Тугай – зарості кушів.

Я мати трьох синів, Тенгире, почуй мої благання, почуй. І просять тебе разом з нами без'язикі тварини, що з людиною завжди заодно, – гончий пес наш Учар, наздожене звіра будь-якого, що праворуч від сина стоїть, і руда кобила гриваста, що жодного разу ще лоша не скинула, що ліворуч стоїть...

І хоча мати молилася тихесенько, вполовину голосу, здавалося Елеману, ніби слова її розбігалися, розсипалися і вдалину, і в широчінь по всьому озеру кличем гарячим, чаруючим, і здавалося, ніби слова її відгукувалися тривожною і чуйною луною в оточуючих горах: «Почуй мене, Тенгире, почуй, почуй...».

А коли вона сіла на коня і поспішила слідком за супутниками, що віддалялися невеликою купкою берегом озера, він ще довго стояв тут, тримаючи на ремені гончого пса Учара. Не знало воно, дитинча, що ще не раз і не два, а багато разів у житті пригадає цей день, цю годину материнського благання на Озері, що, згадуючи, плакатиме і приязно, і гірко, дякуватиме долі за те, що ненька вимолила для нього у самого Тенгира талан великого оповідача «Манаса», й за що в народі йому дадуть ім'я – громоподібний манасчі Елеман. Не знав він, що молоді літа його збіжаться з лихоліттями насильства ойратів, що людям доведеться слухати «Манаса», потайки збираючись у глухих розпалинах, не знав він, що кожного разу, починаючи із зачину «Манаса», подумки повертатиметься до благання матері на Озері, давно вже вбитої ойратами за приховування сина-оповідача, і через те в сокровенній глибині зачину він знаходитиме і втіху, і осягнення духу величчю, і відчуття краси і глибини Слова прашурів, у якому оспівано сутність безсмертя народу. Не знав він, що саме йому буде на роду написано нагадувати знесиленим від страху людям про «Манаса»:

«О киргизи, про найбільш величне поміж нас, про Манаса слухайте сказання.

Від тих днів і до сих дні спливали водою, незлічими ночі пішли своєю черідкою незворотною, роки пішли і віки караваном у безслідну далечінь... У цьому світі відтоді стільки душ перебувало, скільки каміння є на світі, а може, і більше. Серед них великі були люди і безвісні були. Були добрі люди і злі. Силачі гороподібні були, батирі тигроподібні були, мудреці всезнаючі були, майстри всеуміючі були, народи багатолюдні були, давно зниклі, від яких zostалися тепер тільки-но їхні імена.

Що було учора – того немає сьогодні. У цьому світі все приходить і все відходить. У цьому світі тільки зірки одвічні, що прямують своїм шляхом при одвічному місяці, тільки вічне сонце одвічно зі сходу встає, тільки земля чорногруда на одвічному місці своєму. А на землі тільки пам'ять людська живе довше від усіх, а самій же людині шлях відміряно короткий – як проміжок між бровами. Тільки думка безсмертна, що від людини до людини йде, тільки слово одвічне, що від нащадків до нащадків іде...

Від тих днів і до сих земля змінювала своє обличчя багато разів. Там, де не було гір, гори виникли кряжисті. Там, де гори стояли, суходоли рівнинами простяглися. Там, де зіяли яри, ями зрівнялись, як тісто, там, де ріки бігли, береги зімкнулися, як шви. А тим часом нові рови і провалля нові промито дощами у товщі земній. Де колись ще плескалися моря голубі від сотворіння світу, пустелі сипучі нині лежать у мовчазному безмежжі. Міста зводилися, міста руйнувалися, і на старих стінах нові стіни поставали.

Від тих днів і до сих слово народжувало слово, думка народжувала думку, пісня перепліталася з піснею, бувальщина стала древнім переказом. Так дійшло до нас сказання про Манаса і сина його Семетея, що стали твердинею киргизький родів, стали на заваді багатьом ворогам...

У цьому сказанні воскресили ми голос батьків і дідів, у цьому сказанні почуємо ми: птахи політ у висоті, що давно відлітала, тупіт копит, що давно затихнув, крики батирів, що в поєдинку зішлись. Плач за загиблими і кличі звитяг. У цьому слові минуле життя знову виникне перед очима живих, во славу живих, во славу живих...

То ж розпочнемо наше сказання про величавого Манаса і доблесного сина його Семетея – во славу живих, во славу живих».

Не знало воно, хлопчєня, що належало йому милїстю божою стати покликачем слова народного у дні бїд і тяжких випробувань під ярмом джунгарським, не знав він, що голову його буде оцїнено ворогом у тисячу голів добїрних коней і що, викритий зрадниками, загине він, понївечений, з виколотими очима, у спекотному казахському степу. І, спливаючи кров'ю, помираючи з жаги, в отї останні митї знову згадає цей день, цю годину, це Озеро, якому поклонялася мати, і цих птахів, що збиралися в далекї краї, і що, побачивши все це, як навсправжки, помре він з криком «мамо!».

Усе це чекало на нього попереду – і слава, і боротьба, і погуба...

А зараз він просто стояв на березї Іссик-Кулю, на тому місці, де молилася нєнька, і мїцно тримав за повід гончого пса Учара, щоб той не вирвався ненароком і не пустився навздогін натовпу, що вже зслизав з очей. Потїм він схаменувся, згадав про хворого батька, заквапився.

– Ходїмо, Учаре, ходїм! – наказав він суворо і швидко попрямував до айлу вярком прибережних гїр. Віддаляючись від озера, він чув за спиною все той же схвильований голос і кличі пташиних зграй.

* * *

Тїєю нїччю вдосвіта на очах молодшого сина Елемана відїйшов у довїчний сон великий майстер Сенїрбай-юртївник. Останні слова, якї батько сказав, хриплячи, задихаючись, заледве повертаючи язиком, що вже не слухався, було майже не розрізнити. Але хлопчик, схилившись над ним, тремтячи і плачучи, вдивляючись при мерехтливому полум'ї вогнища у порухи застигаючих губ, зрозумїв, про що його мова. Він впїймав тїльки-но два слова:

– Як... Талчуй.

І, зрозумївши їхню суть, заплакав, кусаючи губи, а потїм заголосив і голосно говорив, не в змозї стримати слїз:

– Нї, батьку, немає нїяких вістей! Я не можу тобі брєхати! Нїчого не відомо. Я тут один. Ти чуєш? Менї страшно. Не вмирай, батьку, не вмирай. Скоро повернеться мати, скоро повернеться мати...

Чи дїйшли до свїдомостї вмираючого слова сина чи нї – нїхто не може знати. Він помер у ту ж мить з відкритими очима. І коли це сталося, коли шалена тїнь смертї зробила обличчя батька чужим і страшним, хлопчик у жаху вискочив з юрти і, сам того не усвідомлюючи, у відчаї і страху пустився геть. Він бїг кудись, кричачи і ридаючи, а за ним, перелякано підїбгавши хвіст, стрибав гончий пес Учар. Елеман приїшов до тями, лише натрапивши на вируючий берег Озера. І тут остовпїв, зупинився. Іссик-Куль тїєї ночї лютився, розгойдувався на киплячих бурунах і хвилях. Але згори до слуху Елемана долинули інші звуки – суцїльний гам. Він підняв голову і побачив у сірому свїтанковому небї небачене скупчення птахів. Тьма-тьменна. Вони кружляли широкими очертами над Озером, вони набирали висоту, щоб здолати гїрські хребти, що вже чекали на них попереду. Ось вони зробили останнє коло, розтягнулися рікою і, злїтаючи все вище і вище, рушили у бїк Боомської ущелини, за перевал, у бїк Талчую. Хлопчина зрозумїв, що вони полетїли далеко і надовго, що на їхньому шляху лежить Талчуйська долина, а далї – невідомї далекї краї, і він закричав щосили, переборюючи себе:

– Наш батько помер! Передайте братовї Койчуману – наш батько помер! Батько помер, помер, помер!

* * *

Ми летїли довго над горами. На перевалї сильний вїтер гнав назустріч аспїдно-темні хмари, що рухалися клубочками. Спочатку бризнув дощ, потїм вдарив сікучий снїг, і наші намоклі пїр'їни почали леденїти, стало важко летїти. Наша згряя повернула назад,

за нами й інші, і знову закружляли ми з криком над озером, і тут, кружляючи і набираючи все більшу висоту, ми знову рушили в дорогу, цього разу високо над горами і над хмарами, і вранці, коли сонце зійшло нам навздогін променями, ми здолали перевал і побачили, як розступилася внизу в далеч і вишир Талчуйська долина. О благословенний Талчую, долина, що прямує у простори великих степів, уся вона від краю і до краю була залита сонячним світлом, земля вже зеленіла травою, а дерева стояли у бруньках, набряклих, як животи жеребних кобил.

Звиваючись, сріблячись, посеред долини протікала ріка Чуй, і наш шлях пролягав по руслу цієї ріки. Журливо-ностальгічними кличами ми вітали долину з небес і поступово знижувалися уздовж ріки, спускалися ближче до землі, бо попереду, за течією, на роздольному, очеретяному розливі мав відбутися наш перший привал на великому незмінному шляху пташиних караванів. Тут ми повинні були відпочити, погодуватися і знову рушити в дорогу. Проте не так сталося, як гадалося – доля не дала нам звичний притулок.

Пригальмовуючи крилами і хвостами, наші зграї, кожна своєю чергою, наближалися до заповітного розливу, коли внизу відкрилася картина людського побоїща. То було страшне видовище. Незліченне число людей, тисячі і тисячі, кінних і піших, зіткнулися тут, на нашому обширі. Дикі крики, гул і рев, кричущі вигуки, зойки, стогони, іржання і хрипи заповнювали довкілля на далекому просторі. І на такому ж гігантському просторі люди винищували один одного у кривавій битві. То вони прямували навстріч великими полчищами супроти з несамовитими криками і списками напереваги, то стиналися, валили один одного на землю і живцем затоптували кінськими копитами, то вони знову розбігалися у різні сторони, то одні втікали, а другі гналися. Інші в очеретах билися ножами і шаблями, різали глотки, розпанахували животи. Гори трупів людських і кінських валялися довкола, багато вбитих лежало у воді, на широкому розливі, перегороджуючи течію, і вода червоними бульками і темними згустками крові розтікалася сторонами, перетворювалася під копитами у криваве багновище.

Наші зграї здригнулися, замешкалися, в повітрі піднявся гвалт, наші ряди порушилися, і закружляли ми у небі безладно-хаотичною хмарею переляканого птаха. Довго не могли ми опам'ятатися, довго літали ми над нещасними людьми, що вбивали один одного, довго збирали ми свої зграї, довго не могли заспокоїтися. Так і не довелося нам приземлитися тут на привал, так і довелося нам покинути це прокляте місце і рушити далі...

Пробачте, птахи перелітні! Пробачте за те, що було, пробачте за те, що буде. Мені не пояснити, а вам не зрозуміти, чому так влаштоване життя людське, чому стільки убієнних і знищуваних на землі... Пробачте, заради бога, пробачте, птахи небесні, ті, що тримають свій шлях у чистому просторі... Після битви там бенкетували стерв'ятники, зоби набивали до блювоти, крилом поворухнути не могли. Після битви там бенкетували шакали, поповзом відповзали, досхочу нажершись мертвеччини. Летіть, подалі летіть від місць цих страшних.

* * *

Так ведеться від самого початку природи: всяк раз, коли настає час – ні раніше, ні пізніше – вирушають птахи у далекий політ. Вони летять неодмінно, вони летять незмінно шляхом, тільки їм самим відомим, заповіданими второваними дорогами на край світу, на край світу, від краю світу. Через громовиці і бурі, вдень і вночі, без втоми махають крильми, навіть сплять на льоту, навіть сплять на льоту, навіть сплять на льоту. У цьому їх жива сутність, у світі природи своя звичайна річ. На північ летять каравани пернатих, на великі ріки, на відвічні гніздів'я пташенят пестувати. А восени разом із зміцнілим приплодом, відлітають на південь, і так без кінця...

Ось ми летимо вже багато, багато днів. У цій височині неземній, у цій височині крижаній гуде вітер, як річка безконечна. Та річка – як незримо плинний Час у неосяжному Всесвіті, невідомо куди, невідомо куди, невідомо куди.

Наші шиї – як стріли, а тіла – як серця, напружені і невтомні. Ще довго летіти – помах крила, помах крила...

Ми летимо, здіймаючись все вище і вище... Так високо, що гори стають плоскогір'ям, а потім і зовсім непомітними, і земля, віддаляючись все далі і далі, втрачає контури: де там Азія, де там Європа, де океани, де твердь? Так пустельно довкола – у Всесвіті безкрайньому лише куля наша земна, як верблюдятко, що заблукало у степу, тихо гойдається, тихо пливе, шукає неньку свою. Та де ж вона, мати-верблюдиця? Де мати всієї землі, де мати всієї землі? Ні звуку! Лише вітер гуде, вітер пустинних висот, і тихо пливе і гойдається земля з кулачок, земля з кулачок. Тихо пливе і гойдається, немовби сирітське, немовби дитяче тім'ячко – хистка земля, хистка земля. Чи справді на ній стільки Добра вміщається, стільки Злих справ прощається, стільки Добра вміщається, стільки Злих справ прощається? Ні, не треба прощати, ні, не треба прощати, благаю вас, тих, що творять дими, творять думи, що творять долю!

Я всього лиш крилатий птах у цій зграї летючій. Я лечу з журавлями і сам журавель. Я лечу з журавлями темною ніччю – по зірках, вдень – над нивами і містами. Думаючи думу свою.

Лечу і плачу,
Лечу і плачу,
Лечу і плачу,
Заклинаючи людей і богів.
Обережніше із землею,
О, люди, трохи легше з плеча...
Що – журавлині сльози?.. Змахніть з лица!
Та все ж, та все ж, та все ж –
Боронь вас, о люди, від бід нелюдських –
Боронь від пожеж непогасних,
Від кривавих побоїщ неспинних,
Боронь вас від справ невинуватих,
Боронь вас, о люди, від бід нелюдських...

Журавлиний ключ вдалині ховається з очей. Не розрізнити вже помахів крила. І ось він вже як малесенька цяточка серед небес, і його немає...

Але знову весна, і знову журавлині кличі у височині...

*Художній переклад українською мовою:
Володимир Нарозя, м. Бішкек, 2018 р.*